

Darwin en de ideale taalgebruiker

Arie Verhagen

Abstract – *Biological concepts have been imported into linguistics throughout the history of science. However, while ‘organism’ and ‘organ’ were regularly used as source domain concepts, ‘population’ and ‘behaviour’ seem to have been excluded from this transfer in the 20th century. Even the notion of ‘language as a virus’ does not fully instantiate the insight that populations are the entities that evolve, while individuals are only selected. This paper argues that the incorporation of ‘population thinking’ into linguistics would be very useful, and shed light on the nature of the error in the idea that the object of linguistic theory is a ‘representative’ or ‘ideal’ speaker/listener, and on the relationship between ‘E-language’ and ‘I-language’ (or ‘I-grammar’).*

Populatiegedenken, evolutietheorie, taalgebruik, conventies, gewoontes/*entrenchment*, E-language, I-grammar

1. Biologie en taalkunde

Zoals uitvoerig gedemonstreerd door Salverda (1999), zijn en worden veel concepten en inzichten die in eerste instantie ontwikkeld zijn in de biologie, door taalkundigen overgenomen en toegepast op *hun* object van onderzoek: talen en het verschijnsel taal als zodanig. Hoewel het gebruik van inzichten over levende wezens voor het begrijpen van taal en talen eigenlijk al teruggaat tot de oudheid, is het duidelijk dat die metaforische toepassing vooral een grote vlucht heeft genomen sinds de start van de ontwikkeling van de evolutietheorie (Darwin 1859) en de nog steeds voortdurende toename in wetenschappelijk prestige die daarmee gepaard is gegaan.

Nu kan de overdracht van een concept van het ene domein naar het andere voor heel verschillende aspecten van het ‘doeldomein’ (hier: systematiek in taalverschijnselen) worden ingezet, en kunnen ook heel verschillende aspecten van het ‘brondomein’ (hier: organisatie in levende organismen) voor overdracht geselecteerd worden. Metaforiek is immers per definitie *gedeeltelijke* projectie (‘mapping’) van conceptuele structuur in een brondomein naar een doeldomein (Lakoff & Johnson 1980).¹ Salverda (1999) laat zien dat dit daadwerkelijk in hoge mate het geval is en is geweest bij het metaforisch gebruik van biologische concepten in de

¹ Als de conceptuele structuur van het doeldomein volledig terug te vinden is in dat van het brondomein, is er geen sprake van metaforiek, maar eenvoudig van categorisatie; het ‘doeldomein’ is dan niet meer dan een speciaal geval van het ‘brondomein’ – de uitspraak *Vogels zijn dinosauriërs* hoeft heden ten dage bijvoorbeeld niet meer per se metaforisch opgevat te worden.

taalkunde. Soms zijn zelfs dezelfde biologische concepten voor verschillende taalkundige ideeën ingezet, maar vooral zijn natuurlijk verschillende biologische concepten ingezet voor verschillende taalkundige ideeën. Een duidelijk geval is bijvoorbeeld het verschil tussen de 19^e-eeuwse conceptie van een taal als een organisme door Schlegel en vooral Schleicher en hun volgelingen, en de 20^e-eeuwse conceptie van taal als een orgaan door Chomsky en de zijnen. Nog weer een andere is de voorstelling van taal als een virus door Deacon en sommige anderen tegen het eind van de 20^e eeuw.²

Bij alle heterogeniteit in de toepassing van biologische concepten op taal sinds ‘Darwin’ is er gedurende de hele 20^e eeuw echter ook een gemeenschappelijk element, namelijk juist het vrijwel totaal *ontbreken* van sommige belangrijke inzichten die de post-Darwiniaanse biologie (al heette dat vak toen nog niet zo) onderscheiden van de pre-Darwiniaanse. In de eerste plaats is dit het inzicht in het principiële verschil tussen de rol van individuen en die van populaties in het evolutionaire proces. Pas aan het eind van de 20^e eeuw worden er in de taalwetenschap voorstellen geformuleerd die expliciet in deze richting gaan (zie vooral Croft 2000).³

Een tweede element dat in de 20^e-eeuwse taalkunde, in ieder geval in de tweede helft daarvan, niet of nauwelijks vanuit de biologie werd overgenomen is het inzicht dat taal een speciale vorm van *gedrag* is, waarbij dus *taalgebruik* het primaire ‘doeldomein’ vormt. Alle in de loop van de recente geschiedenis voorgestelde biologische metaforen voor taal, zoals beschreven door Salverda (1999), nemen een of ander gestructureerd, materieel biologisch systeem als brondomein (vergelijk de bovengenoemde: organisme, orgaan, virus) en per implicatie dus ook een/het *taalsysteem* als doeldomein. Nu moet hier wel direct bij gezegd worden dat binnen de taalkunde zelf het taalgebruik in de laatste decennia van de 20^e eeuw een veel prominentere plaats is gaan innemen, met enerzijds de opkomst en theoretische uitbouw van de pragmatiek en anderzijds de zogeheten ‘usage-based’ benadering van taalsystematiek (zie Langacker 1988; Barlow & Kemmer 2000). Dat taalgebruik een vorm van *gedrag* is, in de biologische zin van het woord, speelde daarbij echter nauwelijks een rol. Dat hoeft op zich natuurlijk geen probleem te zijn, maar het is, bij alle graagte waarmee noties uit de biologie in de taalkunde gebruikt worden, wel opvallend.

Wat ik in deze bijdrage wil laten zien, is dat juist deze tot nu toe vrijwel ongebruikte aspecten – zeker als ze gecombineerd worden – een interessant perspectief op verdiept inzicht bieden, mogelijk zelfs meer dan andere.

² In Nederland was Kortlandt (1985) een vroege, originele bedenker van dit idee.

³ Keller (1994) benadrukt juist vanuit een linguïstisch vertrekpunt wel het verschil tussen processen op individueel en op sociaal, collectief niveau, maar is – ironisch genoeg, wellicht – erg terughoudend over het idee om hierin een parallel met biologische evolutie te zien.

2. Populatiedenken

Zoals bekend is Darwin voor een belangrijk onderdeel van het concept van evolutie geïnspireerd geweest door de lectuur van Malthus.⁴ In zijn autobiografie beschrijft hij het als volgt:⁵

I soon perceived that selection was the keystone of man's success in making useful races of animals and plants. But how selection could be applied to organisms living in a state of nature remained for some time a mystery to me.

In October 1838, that is, fifteen months after I had begun my systematic enquiry, I happened to read for amusement Malthus on *Population*, and being well prepared to appreciate the struggle for existence which everywhere goes on from long-continued observation of the habits of animals and plants, it at once struck me that under these circumstances favourable variations would tend to be preserved, and unfavourable ones to be destroyed. The result of this would be the formation of new species. Here, then, I had at last got a theory by which to work; [...]

Het belang van dit inzicht is in de eerste plaats dat de omstandigheden die Malthus beschrijft, in Darwins perspectief een selectiemechanisme vormen, en wel een *natuurlijke*, niet een kunstmatig selectiemechanisme. Maar niet minder belangrijk voor de theorie zijn de consequenties van het begrip 'populatie'. Zonder dat begrip kan evolutie niet echt *verklaard* worden, kun je niet begrijpen dat het een *onontkoombaar* gevolg is van natuurlijke omstandigheden. Dat is in te zien als we de elementen van wat met recht wel 'Darwins algoritme' wordt genoemd (Dennett 1995), en hun onderlinge relaties expliciet maken. Dit kan op verschillende manieren; ik volg hier de formulering van Fitch (2010: 37). Evolutie is het logische gevolg van drie onmiskenbaar algemene eigenschappen van levende wezens:

- 1) *Variatie*: individuele organismen verschillen van elkaar. Zelfs in een nest jonge hondjes is elk individu een beetje anders dan de andere.
- 2) *Overerving*, of *replicatie*: organismen lijken op hun ouders. Hoewel elke pup in het nest verschilt van de andere, zullen ze (eenmaal volwassen) meer op hun ouders lijken dan op een willekeurig ander lid van de populatie.
- 3) *Selectie*, of *differentiële reproductie*: niet alle individuen die geboren worden, worden volwassen en krijgen nakomelingen (of evenveel nakomelingen als andere individuen).

Als een eigenschap waarin een individu verschilt van andere (punt 1) ervoor zorgt dat die variant iets meer nakomelingen krijgt dan andere varianten (punt 3), dan heeft dat samen met overerving (punt 2) tot gevolg dat de frequentie van de be-

⁴ Thomas Robert Malthus, *An essay on the principle of population*, 1798.

⁵ Barlow (1958). Geciteerd naar de versie op de Darwin Online website (<http://darwin-online.org.uk/>, laatst geraadpleegd op 26 september 2012).

trokken eigenschap in de volgende generatie van de populatie toeneemt; en zolang het voordeel van deze variant boven andere blijft bestaan, zal dit voor elke volgende generatie ook gelden. Dat is evolutie: een verandering van de relatieve frequenties van varianten in een populatie over generaties. En het maakt duidelijk waarom populatiedenken een noodzakelijk onderdeel is van evolutionair denken, en waarom het zo belangrijk is te onderscheiden tussen eigenschappen van individuen en van populaties: puur ‘synchroon’ bezien kunnen de laatste misschien wel gezien worden als de verzameling van de eerste (eventueel ‘gemiddeld’), maar in het causale *proces* van evolutie spelen ze wezenlijk verschillende rollen: ‘individuals are selected; populations evolve’.⁶

Juist dit populatiedenken wordt dus niet mee overgenomen bij het gebruik van biologische metaforen voor taal als organisme of als orgaan; dat zijn immers individuen of eigenschappen van individuen. Darwin zelf had daarentegen een populatievisie op taal. In 1871 formuleerde hij een analogie tussen taalvorming en *soort*-vorming:

The formation of different languages and of distinct species, and the proofs that both have been developed through a gradual process, are curiously the same. [...] We see variability in every tongue, and new words are continually cropping up; but as there is a limit to the powers of the memory, single words, like whole languages, gradually become extinct. As Max Müller has well remarked:—“A struggle for life is constantly going on amongst the words and grammatical forms in each language. The better, the shorter, the easier forms are constantly gaining the upper hand, and they owe their success to their own inherent virtue.” [...] The survival or preservation of certain favoured words in the struggle for existence is natural selection. (Darwin 1871: 59-61)

Deze analogie impliceert een populatievisie: talen zijn collecties van woorden (en ‘grammatical forms’); die vertonen variatie en zijn het object van selectie. Dat is dus iets heel anders dan een taal als organisme of orgaan zien. De opvatting van taal als een virus staat wat dat betreft wel dichter bij Darwins opvatting – die is in ieder geval niet in strijd met de populatie-opvatting. Zeker de manier waarop Deacon (1997: 110 evv.) het virus-idee uitwerkt, maakt dat duidelijk. Hij gebruikt het in de allereerste plaats als basis voor de gedachte dat talen zelf evolueren; een taal past zich in zijn opvatting van generatie op generatie geleidelijk aan aan de eigenschappen van de mensen die de taal moeten leren: die taalelementen die beter te leren zijn dan andere, hebben een grotere frequentie in de volgende generatie, enzovoorts (zoals virussen die beter in staat zijn met de eigenschappen van hun

⁶ Campbell & Reece (2005: 454), onder vele anderen. De uitdrukking wordt veel gebruikt, met enige variatie, in overzichten van en inleidingen tot de evolutietheorie. Ik heb er geen specifieke oorspronkelijke bron van kunnen vinden.

gastheer om te gaan dan andere, een grotere frequentie in de volgende generatie zullen hebben).⁷ Voor dit evolutieproces is de populatievisie essentieel.

In feite is de populatievisie ook voldoende. Het optreden van een proces van evolutie (verandering in de relatieve frequentie van varianten in een populatie) is alleen maar afhankelijk van de logica, het algoritme, van de combinatie van variatie, replicatie en selectie. Omdat het niet afhankelijk is van implementatie in een specifiek soort ‘materiaal’, heet Darwins algoritme wel ‘substraat-neutraal’ (een formulering die Dennett (1995) beroemd heeft gemaakt). Uiteindelijk is de enige reden waarom Deacon aan de virus-metafoor vasthoudt, dat hij een taal beschouwt als bestaand in het brein van een mens: menselijke breinen zijn ‘gastheren’ voor talen. Hij ziet in dat geen twee sprekers exact dezelfde kennis van een taal hebben, maar wat er in het brein van een individu huist, heeft wel dezelfde status als de collectieve taal; het is wel een taal:

[...] what an entire population of English or Japanese speakers shares in common is only statistically clustered. Like most characteristics of biological species and social groups, the common language that links a social group might be described as a collection of similar but not identical languages. (Deacon 1997: 114)

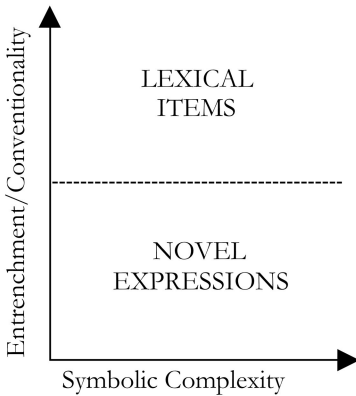
Hoezeer Deacons positie ook verschilt van de taalkundige orthodoxie van de tweede helft van de 20^e eeuw, in dit opzicht wijkt hij er niet van af: de gemeenschappelijke taal van een groep is een verschijnsel van dezelfde *soort* als wat er in een individueel brein huist. Dit stuit echter op een fundamenteel probleem in verband met het conventionele karakter van elke menselijke taal.

3. Conventies, gewoontes en gedrag

Ik neem mijn startpunt in de Cognitieve Grammatica van Langacker, juist omdat hij expliciet het conventionele karakter van taal ‘meeneemt’ in zijn definitie van taal, die in hoofdzaak wel ‘intern’ gericht is, geformuleerd in termen van wat in het hoofd zit: ‘a language is characterized as the set of internalized structures (conventional units) that enable its users to speak and understand’ (Langacker 2008: 19). Merk op dat Langacker hier ‘geïnternaliseerd’ en ‘conventioneel’ aan elkaar gelijk stelt (in ieder geval extensieel). Hij gebruikt ook beide termen samen om één en dezelfde dimensie van het continuüm van lexicale items aan de ene kant en volledig nieuwe uitdrukkingen aan de andere kant aan te duiden, in figuur 1.

Daarbij plaatst hij dan wel de volgende opmerking in een voetnoot: ‘For ease of discussion, I am conflating two parameters that eventually have to be distinguished: *entrenchment* or *unit status* (pertaining to a particular speaker) and *conventional-*

⁷ Zie Christiansen & Chater (2008), inclusief de commentaren en de reacties van de auteurs, voor een nadere uitwerking van dit idee.

Figuur 1: Impliciete gelijkwaardigheid van *Entrenchment* en *Conventionality* (= figuur 1.4 in Langacker 2008: 21)

ity (pertaining to a speech community)' (p. 21). Langacker is zich dus op een bepaald niveau wel degelijk bewust van een verschil tussen fenomenen op het niveau van individuele cognitie en die op het niveau van een gemeenschap, maar dat verschil lijkt in zijn visie geen belangrijke rol te spelen in het wetenschappelijke begrip van die fenomenen.

Het punt komt enige pagina's verder expliciet terug, als Langacker tegenwerpingen tegen de basisaannames van de Cognitieve Grammatica bespreekt, waarvan er één expliciet een beroep doet op het feit dat conventies sociale fenomenen zijn: 'But does a single individual really ever know an expression's meaning? One objection is that linguistic meanings are conventional and thus reside at the social rather than the individual level' (p. 29). Hier brengt hij dan het volgende tegen in:

We can validly distinguish, however, between what a single speaker knows and the collective knowledge of a whole society. The former is arguably more basic, since collective knowledge consists in (or at least derives from) the knowledge of individuals. For purposes of studying language as part of cognition, an expression's meaning is first and foremost its meaning *for* a single (representative) speaker. (Langacker 2008: 30)

Net als voor Deacon is een taal als collectief fenomeen voor Langacker niet een ander *soort* verschijnsel dan als een individueel fenomeen: hier is dat collectieve kennis als 'bestaand in' of 'afgeleid van' individuele kennis – het zijn allebei vormen van kennis; de collectieve taal is de optelsom, of de overlap van wat de relevante individuen aan taalkennis hebben. Maar doordat Langacker expliciet conventionaliteit en 'entrenchment' aanwijst als behorend bij respectievelijk het sociale en het individuele domein, kunnen we ons nu wel preciezer afvragen of er van het verschil tussen die begrippen daadwerkelijk geabstraheerd kan worden in de beschrijving en verklaring van taalverschijnselen – of ze daadwerkelijk een verschijnsel van dezelfde

de *soort* benoemen, het ene op het niveau van het collectief, het andere op dat van het individu.

Als we de vraag zo stellen, is het in feite niet moeilijk om in te zien dat het antwoord negatief moet zijn. Stel ik vraag in een groente- en fruitwinkel in Brugge, Vlaanderen naar een ‘grapefruit’, en de eerste reactie van de winkelier is een vragende blik. Ik wijs dan naar een exemplaar van de door mij bedoelde citrusvrucht, waarop de verbale reactie ‘Ah, pompelmoes’ volgt. Deze ene ervaring is voor mij voldoende om een nieuwe conventie te leren: ik weet nu dat er in de gemeenschap waar ik nu ben (Brugge, mogelijk heel Vlaanderen), verwacht wordt dat men dit soort vruchten aanduidt met de uitdrukking *pompelmoes* en ik verwacht er zelf succesvol over te kunnen communiceren door die uitdrukking te gebruiken. De basis voor deze inferentie wordt gevormd door mijn observatie dat de uitdrukking die ik zelf eerst gebruikte voor mijn gesprekspartner onverwacht was, in combinatie met de aanname dat er wel een verwachte uitdrukking bestaat. Mijn kennis van de taal is nu dus veranderd (uitgebreid), maar mijn *gewoonte* om dit soort vruchten aan te duiden als *grapefruit* is natuurlijk nog helemaal niet veranderd. Ik kan een conventie leren op grond van één ‘usage event’, maar zo’n (‘entrenched’, ingesleten) gewoonte is, per definitie, gevormd in mijn eigen herhaalde ervaring met het gebruik van een uitdrukking. Dit impliceert dus dat er ten minste één onherleidbaar verschil is tussen conventionaliteit en ‘entrenchment’.

Dit verschil is direct verbonden met het verschil tussen het populatieniveau en het individuele niveau. Conventies omvatten *wederzijds* gedeelde verwachtingen, en kunnen dus alleen ontstaan en voortbestaan in een gemeenschap; een enkel individu zal in interactie met zijn/haar omgeving nooit iets ontwikkelen dat een conventie genoemd kan worden. Dit is in wezen niet een empirische kwestie, maar een conceptuele: er moet op zijn minst voor sommige fenomenen een verschil gemaakt worden tussen gedragspatronen die alleen maar in een populatie kunnen ontstaan, en andere die daar niet van afhankelijk zijn en dus ook in een enkel ‘los’ individu kunnen voorkomen. Dit is het verschil dat benoemd wordt met het verschil tussen respectievelijk de termen ‘conventie’ en ‘gewoonte’, maar waar het echt om gaat is niet zozeer de keuze van de termen als wel de onherleidbaarheid van het inhoudelijke verschil tussen een individueel en een populatie-verschijnsel.⁸

De onherleidbaarheid van dit verschil impliceert niet dat er geen causale verbanden kunnen zijn tussen gewoontes en conventies. In het bijzonder bestaat er een verband tussen herhaling en het ontstaan van *nieuwe* conventies. Zoals Lewis (1969) laat zien, ligt aan een conventie altijd een zogeheten coördinatieprobleem ten grondslag: situaties waarin zowel A als B verschillende handelings-

⁸ In de dagelijkse omgangstaal kan er best een (behoorlijke) overlap zijn in het gebruik van de termen *conventie* en *gewoonte*; dan zien we nu de noodzaak om die begrippen voor theoretische en analytische doeleinden aan te scherpen. Dat is bij de overname van termen uit de omgangstaal in een wetenschappelijke context natuurlijk helemaal niet gewoon.

opties hebben, en de optimale keuze van de een afhankelijk is van de keuze van de ander, dus met een gedeeld belang in het vinden van een oplossing; A en B willen elkaar bijvoorbeeld passeren op een smalle weg – de kant die A kiest is afhankelijk van de keuze van B en andersom; of A wil B iets duidelijk maken en B wil A begrijpen – het signaal dat A kiest is afhankelijk van zijn beeld van de met B gedeelde kennis ('common ground', Clark 1996) en zijn daarop gebaseerde veronderstelling van wat B zal begrijpen, en wat B begrijpt is afhankelijk van diens beeld van de 'common ground' en zijn daarop gebaseerde veronderstelling van wat A kan bedoelen. Het maakt niet uit welke optie men kiest (links of rechts passeren, signaal X of Y gebruiken), maar als die het probleem oplost en het probleem doet zich nog eens voor, dan neemt de kans op het kiezen van de eerdere oplossing toe; herhaalt zich dit vaak genoeg, dan ontstaat een wederzijds gedeelde verwachting van die bepaalde keuze, en wordt die gedeelde verwachting zelf de reden om de desbetreffende oplossing te kiezen: dan is er een conventie ontstaan.⁹

Er is dus een causaal verband tussen herhaling van hetzelfde coördinatieprobleem voor dezelfde individuen en het ontstaan van een conventie als standaardoplossing voor dat probleem. Uiteindelijk is een conventie een bepaalde regelmaat in het gedrag van de leden van een gemeenschap waarmee die leden een regelmatig terugkerend coördinatieprobleem oplossen, waarvan ze verwachten dat de anderen het gebruiken, en waarvan ze weten dat de anderen verwachten dat *zij* het gebruiken (Lewis 1969). Als het bestaan van een conventie eenmaal deel is van de 'common ground' (wederzijds gedeelde kennis is), dan is een eenmalig optreden van een coördinatieprobleem, zoals gezegd, voldoende voor een individu om de conventie ter oplossing ervan te leren.

Ook in een situatie van min of meer stabiele conventies kan er overlap zijn met gewoontes: door herhaling ingesleten gedrag van een individu. Het is heel goed mogelijk dat een bepaalde vorm van gedrag voor een individu zowel een automatisme is (in die zin dus een gewoonte) als het gedrag dat door de leden van een gemeenschap in een bepaalde situatie verwacht wordt, en waarvoor de ultieme motivatie ook in die wederzijds gedeelde verwachting bestaat – denk bijvoorbeeld aan het automatisme om rechts te houden als je in Nederland een voertuig bestuurt. En naarmate een bepaalde vorm van gedrag makkelijker te automatiseren of te leren is, des te meer kans dat gedragspatroon zal hebben om zich tot de conventie in een taalgemeenschap te ontwikkelen. Maar dit soort overlap en dit soort causale verbanden heffen het verschil tussen gewoontes en conventies niet op. Het cruciale punt blijft dat de processen die gewoontes produceren en in stand houden (en er dus als verklaring aan ten grondslag gelegd kunnen worden) zich afspelen binnen een individu, terwijl de causale (en verklarende) processen die conventies produceren en in stand houden zich afspelen *tussen* individuen, op het niveau van een populatie. In schema:

⁹ Vergelijk Keller (1994, 1998) voor een uitwerking van dit model voor het ontstaan van arbitraire vorm-betekenisverbindingen en voor taalverandering.

	GEWOONTEVORMING	CONVENTIONALISERING
DOMEIN	Ontogenie: toename in snelheid en betrouwbaarheid van taalgedrag, door herhaalde ervaring, van een individu	Evolutie (in casu culturele): toename van frequentie, in een populatie, van een oplossing voor een terugkerend communicatieprobleem
PRODUCT	Produceert routines, gewoontes	Produceert wederzijds gedeelde verwachtingen: regels, (endogene) normen ¹⁰
FUNCTIONALITEIT	Vooraf nuttig voor talige eenheden die optreden in veel uitingen: grammatica	Zowel nuttig voor frequent gebruikte als voor minder frequent gebruikte talige eenheden

4. Consequenties en conclusies

In de laatste alinea's van de vorige paragraaf is al regelmatig de term *gedrag* gebruikt. Waar het gaat over conventies is dat sowieso onvermijdelijk: conventionaliteit is per definitie niet een eigenschap van cognitieve toestanden, maar van bepaalde vormen van gedrag. Alleen die zijn immers waarneembaar en dus intersubjectief toegankelijk. In het geval van gewoontes kunnen we wel van cognitieve routines spreken, maar ook daar gaat het er uiteindelijk natuurlijk om dat die gedrag produceren. Alleen als gedrag heeft taal een waarneembare kant en hebben taalkens dus een 'vorm' (Keller 1998). Cognitieve toestanden zijn wel *onderdeel* van het begrip 'conventie'; een onderscheidend kenmerk is immers dat de leden van een gemeenschap over elkaars gedrag in bepaalde omstandigheden wederzijds gedeelde *verwachtingen* hebben. Maar dat soort sociale cognitie van een individu wordt juist geproduceerd door sociale interactie, en kan geen solitair individu verwerven.

Het inzicht dat talige eenheden op populatieniveau een waarneembare kant moeten hebben en dus gedragspatronen zijn, heeft nog andere voordelen. In het bijzonder zijn gedragspatronen veel natuurlijker kandidaten dan ideeën of 'memen' (Dawkins 1976, Blackmore 1999) voor de rol van informatie-eenheden die gereproduceerd worden en die variatie vertonen, en zo het basismateriaal vormen voor de culturele evolutie van een taal. Verder vormt de studie van menselijk taalgebruik zo een onderdeel van de gedragsbiologie, en zijn dus de basisprincipes van die wetenschap (vergelijk Tinbergen 1963) erop van toepassing, met interessante consequenties (waar ik nu niet verder op inga). Maar voor de hedendaagse theoretische taalkunde is vooral van belang dat conventies wel geproduceerd worden door interacties tussen individuen, maar daarmee nog niet van hetzelfde *type* zijn als fenomenen op individu-niveau.

¹⁰ Zie Lewis (1969: 97-100) voor het intrinsiek-normatieve karakter van conventies, en Bartsch (1987) en Van Bree (1996) voor toepassingen van hetzelfde idee op taal en taalverandering.

Als we met dit inzicht terugkijken naar het citaat van Langacker (2008: 30), dan kunnen we nu de vinger leggen op een fundamenteel misverstand, nl. dat van de ‘single (representative) speaker’. Dat is een fictieve entiteit, eentje die geen reëel object van wetenschappelijk onderzoek kan zijn. Juist het ‘usage-based’ uitgangspunt dat Langacker hanteert, had hem tot de conclusie moeten leiden dat variatie tussen individuen een onvermijdelijk en noodzakelijk verschijnsel is, en dat het abstraheren daarvan in feite het fundament wegslaat onder het begrijpen van taalverandering. Eigenlijk horen we hier nog een echo van een prominente stelling uit de taalwetenschap van de 20^e eeuw:

Linguistic theory is concerned primarily with an ideal speaker-listener, in a completely homogeneous speech-community, who knows its language perfectly and is unaffected by such grammatically irrelevant conditions as memory limitations, distractions, shifts of attention and interest, and errors (random or characteristic) in applying his knowledge of the language in actual performance. (Chomsky 1965: 3)

Chomsky (1986) introduceerde de terminologie van *I-language* en *E-language*, met ‘I’ als indicatie van Individueel en Intern, en ‘E’ als die van Extern, met de duidelijke boodschap dat alleen het eerste het ‘echte’ object van de taalwetenschap zou zijn. Wat we nu kunnen vaststellen is niet dat dit een verkeerd onderscheid is, integendeel: het slaat op iets reëls en belangrijks (vergelijk Fitch 2010: 32 evv.). Maar het belang ervan is niet zozeer dat de E-language slechts een vertekend beeld geeft van de I-language, maar dat het eerste een ander *type* fenomeen is dan het tweede. Een E-language is een populatie van gedragspatronen in een populatie van taalgebruikers, vergelijkbaar met de ‘gene pool’ van een populatie van organismen – een soort – in de populatiegenetica; het tweede is de kennis van een individu van die gedragspatronen (inderdaad intern en individueel), geproduceerd in en door sociale interacties. Een ‘Grammatica van taal X’, het typische product van taalbeschrijvend onderzoek, beschrijft de regelmatigheden van een E-language, de conventies van een gemeenschap, en dat is principieel iets anders dan de beschrijving van de mentale representatie van de taalkennis, gebaseerd op aanleg en ervaring, van een individuele taalgebruiker.

Het zou dan ook goed zijn, om misverstanden te vermijden, om die twee soorten fenomenen niet allebei met de term ‘taal’ aan te duiden. In feite is wat er in het hoofd van een individu zit, niet een taal: binnen de grenzen van het individu is immers principieel niet vast te stellen of er sprake is van conventies (zie Wittgenstein 1953 over het volgen van een regel; ook Keller 1998; Koster 2010). Zuidema & Verhagen (2010) stellen daarom voor om te onderscheiden tussen het populatie-fenomeen ‘E-language’ en het individuele fenomeen ‘I-grammar’. Een extra voordeel van deze oplossing in plaats van de omgekeerde (Fitch 2010: 34), is dat daarmee het wetenschappelijke woordgebruik dicht bij het algemene aansluit. Het wezenlijke punt is echter hetzelfde: populatieverschijnselen worden wel geproduceerd door interacties tussen individuen met hun omgeving en met elkaar, maar

ze hebben eigenschappen die geen enkel individu zelf vertoont, of zelfs maar *kan* vertonen. Darwins inzicht hierin lag mede ten grondslag aan de doorbraak die hij in het wetenschappelijk begrip van het leven op aarde produceerde; het wordt tijd dat de taalwetenschap die les ter harte neemt, in plaats van te blijven zoeken naar de ‘juiste’ analogie tussen talen en organen, organismes of virussen.

Literatuur

- Barlow, Michael & Suzanne Kemmer (red.) (2000). *Usage-based models of language*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Barlow, Nora (red.) (1958). *The autobiography of Charles Darwin 1809-1882*. Londen: Collins.
- Bartsch, Renate (1987). *Norms of language*. Londen/New York: Longman.
- Blackmore, Susan (1999). *The meme machine*. Oxford: Oxford University Press.
- Bree, Cor van (1996). ‘Taalverandering als normverandering’. In: Cor van Bree & Ariane van Santen (red.). *Leidse mores. Aspecten van taalnormering*. Leiden: SNL, 30-44.
- Campbell, Neil A. & Jane B. Reece (2005). *Biology*. San Francisco, CA: Pearson, Benjamin Cummings [7th ed.]
- Chomsky, Noam (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Chomsky, Noam (1986). *Knowledge of language*. Westport, CT: Praeger.
- Christiansen, Morten H. & Nick Chater (2008). ‘Language as shaped by the brain’. [Including open peer commentary and authors’ response.] *Behavioral and Brain Sciences* 31, 489-558.
- Clark, Herbert H. (1996). *Using language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, William (2000). *Explaining language change*. Harlow: Longman.
- Darwin, Charles (1859). *On the origin of species by means of natural selection*. Londen: John Murray.
- Darwin, Charles (1871). *The descent of man*. Londen: John Murray.
- Dawkins, Richard (1976). *The selfish gene*. Oxford: Oxford University Press.
- Deacon, Terrence W. (1997). *The symbolic species*. New York/Londen: W.W. Norton & Company.
- Dennett, Daniel C. (1995). *Darwin’s dangerous idea*. New York: Simon and Schuster.
- Fitch, W. Tecumseh (2010). *The evolution of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keller, Rudi (1994). *On language change*. Londen, etc.: Routledge.
- Keller, Rudi (1998). *A theory of linguistic signs*. Oxford: Oxford University Press.
- Kortlandt, Frederik H.H. (1985). ‘A parasitological view of non-constructible sets’. In: Ursula Pieper & Gerhard Stickel (red.). *Studia linguistica diachronica et synchronica*. Berlijn: Mouton de Gruyter, 477-483.

- Koster, Jan (2010). 'Recursion and the Lexicon'. In: Harry van der Hulst (red.). *Recursion and human language*. Berlijn: De Gruyter Mouton, 285-297.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. (1988). 'A usage-based model'. In: Brygyda Rudzka-Ostyn (red.). *Topics in cognitive linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 127-161.
- Langacker, Ronald W. (2008). *Cognitive grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lewis, David (1969). *Convention*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Salverda, Reinier (1999). 'Is language a virus? Reflections on the use of biological metaphors in the study of language'. In: M. Jansen (ed.). *Productivity and creativity. Studies in general and descriptive linguistics in honor of E.M. Uhlenbeck*. Berlijn/New York: Mouton de Gruyter, 191-219.
- Tinbergen, Niko (1963). 'On aims and methods of ethology'. *Zeitschrift für Tierpsychologie* 20, 410-433.
- Wittgenstein, Ludwig (1953). *Philosophische Untersuchungen – Philosophical investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Zuidema, Willem & Arie Verhagen (2010). 'What are the unique design features of language?'. *Adaptive Behavior* 18, 48-65.